

תכלת בימינו
אליהו שרגאי
הצופה, ט"ז בניסן תשס"ג

לאחרונה שב ועולה מדי פעם בפעם נושא הטלת תכלת בציצית. הללו מחייבים והללו שוללים. מן הראוי לסכם בקצרה ולהאיר הנושא כפי שהתפתח בדורות האחרונים עד לימינו אלה. במאה ועשרים השנים האחרונות נמצאו שלושה שזיהו את התכלת: א. הרבי מראדזין, ב. הגרי"א הרצוג, ג. הזיהוי השלישי.

א. כידוע, האדמו"ר מראדזין, ר' גרשון חנוך ליינער זצ"ל, הוא הראשון בדורות האחרונים, שפסק הלכה למעשה שגם כיום יש להטיל תכלת בציצית. הוא אף קבע מהו החילזון, סיפר כיצד והיכן מצא אותו, ופירט בפרטי פרטים כיצד בדיוק מכינים את צבע התכלת וכד'. הרבי מראדזין דן בנושא לעומקו, חיבר שלושה ספרים גדולים הדנים בכך, גם השיב בהרחבה לכל אלה שפנו וחלקו על דעתו. ובשנת תרמ"ט, לפני כ 114 שנה: "עלה בידי בעזהש"י לצבוע היורה הראשונה... וכהיום (תר"ן), יותר משנים עשר אלף מישאל כבר לבשו תכלת..."; "כדבריו ב"עין התכלת" עמ' כ"ט. ב. הגרי"א הרצוג זצ"ל חיבר חיבור מקיף ביותר בנושא זה (בשפה האנגלית, כעבודת דוקטורט באוניברסיטת לונדון), ולבסוף הוא כותב: "...מכל מקום, כמדומה לי שהגעתי לידי השערה קרובה אל הדעת... עלה בדעתי שהחלזון של תכלת הוא ממיני הינתינא... אח"כ באתי לידי השערה כי החלזון המבוקש הוא אחד משני אלה החיים בים-התיכון ובחופי סוריא: ינתינא... וכו'". ("התכלת", מ. בורשטיין, עמ' 425). למיטב ידיעתי, הגרי"א הרצוג לא פסק שיש לצבוע פתיל תכלת מדם חילזון הינתינא; אף לא קבע שאין להטיל בציצית תכלת שהופקה לפי שיטת הרבי מראדזין, גם אם פקפק בזיהוי החילזון שלו.

יתר על-כן, הגרי"א הרצוג ז"ל אישר בכתב: "שביום ב' ו' בכסלו תשי"ב הראו חסידי ראדזין הי"ו לפני, בבית, את הדג הנקרא סעפיא אספסיציניליס (מהסוג של קפלו-פודא) שאותו זיהה הגאון האדיר ר' גרשון חנוך ליינער זצ"ל, האדמו"ר מראדזין, שהוא החלזון שבדמו היו צובעים תכלת... הוציאו ממנו ההפרשה... ונתנו לתוך סיר מים על גבי האש, סממנים שהם בעצמם אינם חומרי צבע כלל... ושמו לתוך התערובת ההיא, בפני, חוטים לבנים ואחרי דקה אחת, יצאו כחולים" (ש.ז. שרגאי, "בנתיבי חסידות איזביצא-ראדזין", כרך א' עמוד 169).

אילו היו לרב הרצוג פקפוקים בכשרות התכלת הזו, ודאי לא היה נמנע מלהעיר זאת. מקורביו של הגרי"א הרצוג ז"ל מספרים שאף הוא עצמו הטיל תכלת-ראדזין בטליתו, אלא שהיה מתעטף בה ביחידות (ש.ז. שרגאי, "מאה שנה לחידוש התכלת", עמוד 42). הרב מ. בורשטיין פנה ושאל את הרבנית הרצוג על כך "והיא הבהירה לי שנדמה לה שבעלה זצ"ל, לא היה מעונין שהיא תגיב בנושא. ודרך אימי תחי' מסרה שהיא יכולה להוסיף שבבית היה בגד עם תכלת" ("התכלת" עמוד 185).

ומכתב נוסף מאת ר' יהושע מאיר קייטלגיסר, משמשו של האדמו"ר בעל "תפארת יוסף" מראדזין, ששלח פתילי-תכלת אל הרב הגאון יואל לייב הלוי הרצוג זצ"ל (אביו של הגרי"א הרצוג ז"ל): "יקבל כת"ה ע"י פאסט ד' חוטינ חותם בתוך חותם, כדת תוה"ק, מוסגר בזה, ואשר כת"ה דורש הנהו לדעת, בכדי להודיע, שהתכלת הנמצא בפה הוא מתמצית דם החלזון ולא ממין צבע זולתו, ואנכי הנני היודע בטיב מלאכה הזאת, הנני לבאר לפניו את כל מיני הסממנים המתערבים אל דם החלזון וכל מי שיודע ומכיר מהות הסממנים ידע כי הנן כולם משוללי כל צבע...". וכאן הולך ומפרט את הסממנים ודרך עשיית צבע התכלת, ומסיים: "זהו כל אופן עשיית הצבע וצביעת הצמר לתכלת של מצוה...". ("בנתיבי חסידות איזביצא-ראדזין", כרך ב' עמוד 273).

הגרי"א הרצוג בחיבורו, מתייחס למכתב זה. נראה שהגרי"א הרצוג זצ"ל לפחות לא שלל הטלת תכלת בציצית לפי שיטת ראדזין. ועוד רבים מגדולי ישראל הטילו תכלת זו בציציותיהם, וביניהם: ר' עקיבא יוסף שלזינגר מירושלים, הגאון ר' שלום מרדכי הכהן שבדרון, הגאון ר' יעקב יצחק רבינוביץ ר' איצילה מפוניבז', הנזיר הרב דוד כהן ועוד (ראה שמות עשרות מהם ב"שלושת ספרי התכלת", "בנתיבי חסידות איזביצא-ראדזין", "התכלת" "נזיר אחיו" ועוד).

ג. היו מי שסברו שגם אם החילזון זוהה סופית ובמדויק, הרי נותרה הבעיה של הכנת צבע התכלת: האם אנו מכינים אותו בדרך הנכונה, האם הסממנים שאנו מוסיפים הם הנכונים, וכד'. כבר התייחס לכך הרבי מראדזין בדבריו: "ואף שאינו נזכר בש"ס מה הם הסממנים ומבואר בזה להדיא שאין קפידא בזה איזה סממנים ליקח, כי העיקר הוא הדם ובאיזה סממנים שיוכל להוציא ממנו צבע התכלת יהיה מה שיהיה, שפיר דמי ויכולים לצבוע, וכמו שמבואר מלשון הרמב"ם ז"ל: נותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיוצא בהן...". ("פתיל תכלת" עמוד ר"ג).

ותנא דמסייע לרבי מראדזין, הוא הגרי"א הרצוג עצמו במכתבו אל הרב י.מ. טוקצניסקי ז"ל: "...ותדע שהרמב"ם ביד החזקה אינו מרמז אף ברמז קל שיש קושי בענין המלאכה והסממנים, אלא שהסממנים הם חלק ממלאכת הצביעה בכלל, ופעולתם היא על הצמר שיקלוט יפה את

הצבע, וזה ידוע לכל בעל אומנות זו, ובנקודה זו דעתי מסכימה לגמרי עם דעת הגה"ח מרדזין זצ"ל... (י.מ. טוקצינסקי, "עיר הקדש והמקדש", חלק ה' עמוד נ"ה).
ד. ועתה לזיהוי השלישי. לפני כ 15 שנה פרסם ד"ר י. זיידרמן ב"תחומין", מאמר-מחקר ובו קבע כי לדעתו החילזון האמיתי הוא המורקס טרונקולוס, ולא החילזון שזוהה ע"י האדמו"ר מראדזין זצ"ל, אף לא החילזון שזוהה ע"י הגרי"א הרצוג זצ"ל. ד"ר זיידרמן אף פנה לגדולי הפוסקים, הרבנים ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א ור' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, לקבל הסכמתם, אך הם הפנו אותו לרבנים הראשיים לישראל דאז, הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו שליט"א, כדי לקבל הסכמתם הן באשר לזיהוי החילזון, הן באשר לעצם החיוב להטיל תכלת בציצית בימינו. "לקראת הכרעת גדולי התורה בעניין כותב ד"ר י. זיידרמן נוסדה לאחרונה עמותה ציבורית בשם 'קרן התכלת' שתרכז פעולות מימון המחקר והפיתוח, על-פי התכנית... " (תחומין" כרך ט' עמ' 442).

עד כה לא נתקבלה הפסיקה המבוקשת.
בינתיים הוקמה עמותת 'פתיל תכלת' שהחלה להפיק, לצבוע ולמכור פתילי תכלת. למיטב ידיעתי, 'הזיהוי השלישי' לא פרסם עד היום פסק-הלכה מגדולי ישראל שבימינו המאשש את מחקרם והקובע שאכן החילזון שזוהה על-ידם הוא הנכון, ושדרך הפקתו על-ידם היא הנכונה. חסידי ראדזין שבארץ-ישראל מכינים וצובעים את פתילי התכלת כאשר אוזל מלאי צבע דם החילזון שבידם ברוב עם ובפומבי, בדרך כלל בחודש ניסן, בבית מדרשם שבבני-ברק. הכל בגלוי ופתוח לכל, על-פי פסיקתו ושיטתו של הרבי מראדזין.

ה. נראה אם-כן שבדורנו, היחידי שפסק בבירור שיש להטיל תכלת בציצית, קבע מהו החילזון ופירט בדיוק כיצד מכינים את צבע התכלת הוא הרבי מראדזין, ואח"כ הסכימו עמו רבים מגדולי ישראל והטילו תכלת בציותיהם.

אחרים, או שזיהו תכלת לשיטתם אך לא קיבלו פסק-הלכה שגם בימינו יש להטילה בציצית, או שסברו שאכן גם כיום אפשר יהיה להטיל תכלת בציצית, אך לא יכלו לזהות את החילזון בוודאות. הרבי מראדזין אף אמר בבירור שאם מישהו יוכיח לו שהוא טועה, לא יהסס להסיר התכלת מטליתו ולהורות על כך ברבים. כדבריו: "...והנני מודיע בזה כי כבר פרסמתי ברבים והודעתי אשר כל מי שיש לו דברים וטענות מה נגדנו, ישלחם אלי. ואם יש בהם ממש, אם יאמרו כהלכה אקבל האמת ממי שיאמרה. והנני מוכן בעזהש"י להודות על דבריו ברבים. ולא לבד (=רק) אם יראנו שיש ח"ו איסור בהטלת התכלת, אלא אפילו לא תשיג ידו להראות לי שיש בזה איסור ורק תשיג ידו להראות בראיות נכונות שאין מצוה וחיוב בהטלת התכלת ג"כ מוכן אני להסיר התכלת מטליתי ואדרוש ברבים לפני כל הסרים למשמעתי... הסירו התכלת מטליתותיכם. כי באמת לא יהיה לי זה לפחיתות הכבוד כלל, אלא אדרבה זה יהי' תהלתי ותפארתי וכשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה..." ("עין התכלת" עמוד י"ט).

ונסיים בדברי הרבי מראדזין: "...אבל בזמן דאיכא (תכלת) אלא שהוא ספק תכלת ספק אינו תכלת פשיטא דמחויב להטיל מספק לתקוני עצמו, לאפוקי נפשי מספק עבירת עשה ושני לאוין ד'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו' ויבל תגרע'. וספק איסורא לחומרא. ובפרט שלפי האמת כבר נתבאר די באר שהוא ודאי תכלת כמו שביארנו" ("עין התכלת" עמוד רט"ו).
ברור שכל האמור לעיל, אינו בא אלא להבהיר הדברים ולא להכריע בנושא.